

BORY ISTVÁN

AZ ARANY KRITIKAI KIADÁS I. KÖTETÉHEZ

Az „Irodalomtörténet” 1954. évi 4. száma (518–524. l.) részletes ismertetést és bírálatot közöl a „Magyar Klasszikusok” sorozatban 1952–53-ban megjelent válogatott Arany-művek négy kötetéről. A 12 hasábos taglatat filológiai szempontokat is érint, kár azonban, hogy legalább a kisebb költeményeken nem megy végig a szövegkritikai vizsgálattal, továbbá, hogy a vélt szövegproblémák pusztá megmutatásán túl nem jut, s a vitatható helyek végső tisztázása elől szándékosan kitér. Pedig könnyű dolga lett volna, hiszen van olyan idevágó kiadvány, melynek szövege nemcsak megnyugtatóan pontos, hanem kézírathitelességűnek tekinthető; ilyen céllal is készült.¹ Ha tehát a kritikai kiadás jegyzetanyaga a felvetett kérdésekre nem ad megnyugtató választ, elfogadhatjuk a most említett, magyarázatos kiadás megállapításait. A kettő kiegészíti egymást.

A szóban forgó rosta – távolról sem a teljesség igényével – felsorol néhány olyan variáns (a különben igen figyelemre méltó interpunkciós eltéréseket most mellőznöm kell), amelyik nem egyezik a kritikai kiadás megfelelőjével. Összehasonlítva ezeket a Voinovich-féle jegyzetes kiadás szövegével, úgy találtam, hogy pl. a „Családi kör” „lyánka” ~ „lyányka” szava a kritikai és nem a tárgyalt „Magyar Klasszikusok” kiadványban helyes. De amannak megfelelő jegyzete, továbbá a vers éppen kérdéses szavának ugyanott közölt fénykép-hasonmása minden kételkedésnek elejét veszi. A költő „lyányka”-t írt s ha a közelmúltban kiadott „Válogatott művek”-ben mást találunk, ez nem teszi kérdésessé, még kevésbé vitássá a szó ilyen vagy olyan formáját, csupán azt bizonyítja, hogy nem betűhű szöveg fekszik előttünk. „A walesi bárdok” „kocint” ~ „koccint”-ját viszont sem a „Válogatott művek”, sem a kritikai kiadás (sem a Beöthy–Greguss: „Magyar balladák”) nem adja helyesen. A kézirat ugyanis „kocczint”-ot mond. Helyesen hozza a szót az 1932. évi könyvnapra Voinovich Géza bevezetőjével (és nyilván gondozásában) megjelent „Arany János összes balladái” c. munka. Ugyan-ebben a költeményben előforduló „tetteidet” a helyes, nem pedig a szótagszám miatt feltételezett „tettidet”; az „ei” ugyanis itt diphtongus, tehát „ej”-nek hangzik. (Vö. „Fehangolom olykor a lant idegét” s a megfelelő rím: „... sok sebet *ejt*”, Petőfi: „Temetőben”. De: „*Fiaim* hozzá köt a hála” Itt a „*Fiaim*”-nak minden inagánhangzója külön szótag. Arany: Szondi két apródja.² A „Hídvatás”-ban – és, persze, *nem* a „Tengerihántás”-ban – található „fö-l-fölreppenve” a jó, amelyre vonatkozóan az akadémiai kiadás jegyzete megint eligazít; a „Tengerihántás”-hoz írt Arany-jegyzet első szava helyesen: „Mezőn”, nem: „Mezőkön”).

A „Toldi” (és az egész trilógia) minden kézirat-variánsát feldolgozta Esztergár László ismert, aprólékoságig gondos (bár nem fogyatékoság nélküli) munkájában.³ Az ide vonatkozóan említett „mentek-e” ~ „mentek-é” változatok közül a Lehr-féle (1882-es) Nagy Commentárban és több más kiadásban is az előbbi áll ugyan, de nem ez a döntő, hanem ismét

¹ Arany János összes kisebb költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadja Voinovich Géza. Bp. é. n. (Franklin Társulat.) 308 l. A kiadványról maga Voinovich írta: „... az nyugodtan vehető filológiai kiadásnak, mert én azt nemcsak a költő életében megjelent kiadások alapján néztem át, hanem az első megjelenési helyen sokszor tett javításokat és az eredeti kéziratokat is figyelembe vettem.” (Levele hozzám 1932. aug. 25.)

² L. erről bővebben Horváth János kitűnő könyvét: „Rendszeres magyar verstan”. Bp., 1951. 90 l.

³ Magyar Könyvszemle. 1905. 3–4. sz.

a kritikai kiadás jegyzete. Abból láthatjuk, hogy a kézirat szerint „mentek-é” olvasandó. Ami pedig az Ilosvai-idézetet illeti: noha Lehrnél is „utat” (!) található,⁴ természetesen nem ez a helyes, hanem az „utat”. Az egész Ilosvai-sor különben sem úgy hangzik, amint azt akár a „Válogatott művek”, akár pedig a kritikai kiadás adja, hanem úgy, amint a Szilády-féle „Régi Magyar Költők Tára” IV. kötetében (1883) vagy az 1924. évi Dézsi-kiadásban és a Horváth János szerkesztette „Magyar Versek Könyvé”-nek mindkét kiadásában olvashatjuk, tehát így: „Buda felé azzal utat mutogat vala”.

A „Fiamnak” utolsó versszakában „komoly sajtóhibá”-nak vélt, de a befejezett cselekményre utaló „Imádkoztál” értelmileg is helyes, amit az is bizonyít, hogy a költő a kéziratban aláhúzta ezt a szót.

Végül: „értelemzavaró szövegrontás”-ként említi a recenzió a „Háziuraság” e két sorát: „Csak jöjjetek be bátran: Lehet nyugodnotok.” Helyesen: „Csak jöjjetek be: nálam — Lehet nyugodnotok.” A vers 11. szakaszának befejező és 12. szakaszának kezdő két-két sora így hangzik: „Csak jöjjetek be bátran: — Bodré meg nem harap” — „Csak jöjjetek be: nálam — Lehet nyugodnotok.” A hiba tehát nyilván az, hogy a gondolatpárhuzam egyik fele kimaradt az ismertetésből, a másik viszont kétszer fordul elő benne.

*

S ha már a kritikai kiadás szöveg-bírálatára járunk, talán nem lesz felesleges a mű, egyelőre első kötete⁵ jegyzetanyagának fogyatékoságairól néhány szót ejteni. Csak a legszembeötlőbbekről. Tudtommal ezt még senki nem végezte el.⁶

A sorozat I. kötetének megjelenése után frott rövid és általános ismertetésem⁷ már megjelenési helye miatt sem lehetett szakkritika, hanem csupán a vállalkozás megindulása fölötti örömet és Voinovich Géza nagyon értékes munkássága iránti elismerést kívánta kifejezni, amit az ő halála után e munkakörben utóda nálam sokkal több illetékességgel ismelt meg.⁸

A kötet mintegy 150 lapnyi jegyzetapparátusában — ami pedig az efféle kiadványok lelke — a figyelmes olvasás során különféle súlyú, jelentőségű és minőségű hiba jelentkezik, ami persze egyáltalán nem csökkenti a mű értékét. Az ilyen kiadvány szinte sohasem lehet tökéletes. Annyi ágra szakad, hogy azok mindegyikét, az utolsó betűig kézben tartani csaknem lehetetlen. Hiszen tudjuk, hogy a — sajnos — kevés számú kritikai kiadásunk egyik legelsője, a Havas-féle Petőfi is mennyi pótlásra szorult.

A magunk most tárgyalt témakörében a botlások így oszlanak meg: a) *Nyomdahiba*; ez meglepően kevés s bár még ennyi sem kívánatos, a „szedőterem ördögének” játékából kikerülhetetlen. b) *Pontatlanság* az egyes hivatkozott források leldőhelyének rövidítésében s e rövidítések betűtípusában. Mivel pedig a tudományos szakkiadványok jegyzetanyagának nemcsak belső, *tartalmi*, hanem bizonyos külső, *tipográfiai* szabványa is van, amittől eltérni nem helyes: az ilyesmi — ha mégis előfordul — már szemet szúr, bár még nem döntő jelentőségű. c) *Nyomdai korrektor által ki sem értékelhető, helytelen évszám, lapszám, és címtalás*, sőt olykor ez utalások teljes hiánya, Ezek már nemcsak önmagukban, hanem kihatásukban is végzetesek, mert veszélyeztetik a műnek — ezúttal az Akadémia nevével fedezett — tudományos hitelét és zsákutcába juttatják a további kutatást, holott éppen az lenne a céljuk, hogy elősegítsék azt. d) Olyan jelentős *érdemi hibák* is akadnak, amelyek már az irodalomtudomány világába tartoznak.

A sajtóhibákkal hamar végezhetünk: mivel értelemzavaró nincs közöttük, fel sem sorolom.

A többi — lapsorrendben — így következik: a 397. lap alulról 15. sorában „(1932)” helyett „(1937)” olvasandó; a 404. lap felülről 14. sorában „1837”. helyére „1937” kerül; ugyanezen lap következő sorában az „1897” után felveendő: „Arany János összes balladái. Zichy Mihály rajzaival. — Bolond Istók. Beöthy Zsolt és Voinovich Géza tanulmányával. Könyvnap könyve. Kiadja a Magyar Könyvkiadó és Könyvkereskedők Országos Egyesülete

⁴ i. h.

⁵ Arany János összes művei. I. Kisebb költemények. Bpest, 1951. Akadémiai Kiadó. 568 l.

⁶ Sem Vargha Balázs, sem Nagy Miklós részletes bírálatára (ItK. 1953. 1—4. sz. és It. 1953. 3—4. sz.) nem tárgyalta a kiadványnak ezt a részét.

⁷ Kis Újság, 1952. jan. 13.

⁸ Keresztúry Dezső: Arany összes költeményei. Csillag, 1954. január.

Bp. 1932." A 405. lap felülről 8–10. sorában: „az Emlények harmadik szakát . . .” stb. Szó sincs róla! A hivatkozott hely merő lehetőségről beszél és nem is az idézett sorral vonatkozásban! A 405. lap felülről 11. sorában: „953” helyett „93” a helyes; a 405. lap felülről 10. sora után folytatólag felveendő: „A walesi bárdok egyik sorának értelmi gyökerét Shakespearé „Hamlet”-jének nagy monológiájából hámozzák ki. (It. 1940. I. 17. 1.)” A 408. lap alulról 23. sorában: „Válasz Petőfinek” olvasható, holott a kéziratban: „Válasz Petőfi Sándornak” áll. Minden kiadás helytelenül hozza ezt a címet s éppen a kritikai kiadásból szeretnénk megtudni, mi ennek az oka? Sajnos, nem tudtuk meg. A 408. lap alulról 18–20. sorában: „Arany levélválasza . . .” stb. Nem ott jelent meg először nyomtatásban, hanem a Lantos r. t. VII. Aukciójának katalógusában. Bp. 1928. A 409. lap alulról 21. sorában „13 sor” helyett „22 sor” a helyes; a 410. lap felülről 12. sorában „2 sor” helyett „4 sor” olvasandó; a 411. lap alulról 16. sorában az „It” után kimaradt az évszám: „1930”, a 413. lap felülről 5. sorában: „végén” után: „kiadatlan” olvasandó; ha nem: a dátum rossz. Ugyanitt a felülről 22. sorban „Kk” helyett „KK” a helyes. A 412. lap felülről 3. sorában a „felmegy” variánsként van feltüntetve, holott nem az; a végleges szövegben is ez áll, (talán „fölmegy”?) A 414. lap alulról 10. sorában „levele” után „Petőfihez” olvasandó; a 415. lap alulról 2. sorában: „66–67” helyett: „67–68”, az alatta levő sorban pedig „68” helyett: „69” a helyes szám. Ugyancsak ezen a lapon az alulról 7. sorban előforduló „KK” előtt kimaradt a: „37. sor”, az alulról 4. sorban: „sarlónak” helyett „Sarlónak” irandó. A 416. lap felülről 1. sorában nem „72”, hanem: „73”, a következő sorban „79” helyett „80” értendő. A 417. lap felülről 19. sorában az „Arany” után a „János” nem maradhat ki, mivel könyvcímről van szó. Éppen a Voinovich-féle Arany-biográfiára történik sokszor ilyen összevissza hivatkozás e jegyzetekben: a 417. lapon: „Arany életrajza”, a 422. lapon: „A. J. életrajza”, a 432. lapon: „Arany J. életrajza” (és néha helyesen is).

A 418. lap alulról 17. sorában előforduló „Rákóczi emléke, II.” nem világos; a felette levő sorban az „1939” után hiányzik a lapszám, vagy legalább a folyóirat száma. A 426. lap felülről 18–19. sorában van az egyetlen hely, ahol ki van téve egy folyóirat szerkesztőjének a neve. Vagy mindenütt ki kellene tenni, vagy sehol. A 431. lap felülről 5. sorában: „It. Közl” helyett vagy a régi „IK” vagy az újabb „ItK” jelzést kellett volna tenni. Homályos a 437. lap alulról 4–5. sorában olvasható: „Debreczeni Ferenc, IK . . .” A 442. lap utolsó sorában előforduló: „It” kurzívval lett volna szedendő.

„A Kisfaludy Társaság Évlapjai”-ra többször történik hivatkozás, de nem egységes jelöléssel és betűtípussal; a kötetszámot is hol arab, hol római szám jelzi (általában rómaiaval szoktuk) a „kötet” és az „Új folyam” egyszer ki van téve, másszor nincs, holott minden esetben erről van szó.

A 445. lap alulról 4. sor: „(1852. ápr. 12.)” után „Kiadatlan” értendő; a 461. lap alulról 10–11. sorában a „kötet” után hiányzik ez a lapszám: „227”, ugyanezen lap alulról 15. sorában a „Petőfi” után a „Sándor” kiteendő (könyvcím), a 464. lap alulról 6. sorában az „It. 1912” után pedig ez: „373.”, úgyszintén a 468. lap alulról 15. sorában az „(It. 1913.)” után hiányzó lapszám „417”. A 467. lap alulról 27. sorában az „1823.” helyett „1853” kell; a 470. lap felülről 9. sor: az „1900” után kimaradt lapszám: „1” A 472. lapon felülről 12. sorban az: „It” helyett „ItK”, vagy „IK” kell. A 476. lap alulról 8. sorában előforduló „Társ. Évl.” helyesen: „Társaság Évlapjai” utána pedig felveendő: „Új folyam. LIX”; a „kötet” szó után: „192. 1.” olvasandó; a 486. lap alulról 2. sorában: „It” helyére „IK” teendő; ugyanott az „1900” után kimaradt a „257”-es lapszám. Viszont a „X”-es évfolyam megjelölés felesleges. Ugyanott: „Zlinszky” és nem Zlinsky” a helyes. A 495. lap felülről 28. sorában a „XLVI” után a kimaradt lapszám: „135.” A 499. lapon a felülről 13. sorban a lelőhely közelebbi meghatározása: „267–270. 1”. Ugyanígy kimaradt a lapszám az 501. lapon alulról 18. sorban: „(Napkelet, 1926. 4. sz.)” a hiányzó lapszám: „388.” Ugyancsak ezen a lapon, az alulról 28. sorban a folyóirat szokásos rövidítése helyett: „BSz.” teljesen ki van írva annak a neve; valamivel alább — 506. lap felülről 5. sor és az 547. lapon alulról 20. sorban — ugyanígy. Az 504. lapon felülről 5. sorban olvasható „It” helyett bizonyára „ItK” kell; az évszám mindenesetre hiányzik, mint ahogy hiányzik ugyanezen a lapon, az alulról 28. sorban olvasható: „Ethn. 1917” után, valamint a következő lapon a felülről 4. sorban a kérdéses lapszám.

A jegyzet az 511. lapon, a felülről 25–26. sorban Arany levelét „Lev”-vel jelzi, egyebütt azonban nem így, az 516. lapon, felülről 10. sorban, a „XXXIX” előtt hiányzik az „Új folyam”, a „kötet” szó után viszont felesleges az „1904–1905” évszám. Az 517. lapon alulról 1–2. sorban „Irodalomtörténet” helyett „It” kell, az „1950” után pedig hiányzik a lapszám; az 526. lapon, felülről a 13. sorban „1855” helyett „1885” olvasandó. Az 537. lapnak felülről 13. sorában felesleges az „1879–80”, de a lapszám nem lett volna felesleges, a mi kimaradt. Az 547. lapon, alulról 4. sorban: „A. J. szembaja” után a lelőhely: „BSz.”

Riedl Frigyes méltán híres tanulmányának a címe: „A kuruc balladák.” és nem azok „hitelességéről”, mint az 549. lap felülről 10–11. sorában olvasható. Az évszám ugyanitt: „1913” és a hiányzó lapszám: „417.” Ugyanezen a lapon az utolsó sorban a teljesen szokatlan „Kapcs.” helyett „Kkv.” olvasandó, az 551. lap felülről 12. sorában az: „EphK 1918”. után nincs lapszám.

*

A sorozat eddig megjelent 6. kötetének elsőjéről számoltam be. A többi távolról sem adott ennyi — Babits szavával élve: „inkább gyönyörűséges, mint fáradságos” — munkát s ha lesz rá mód, azok jegyzetanyagát is ismertetni fogom.